

ANDELİP VE OĞUZNAMESİ-I-

"Burada Türkiye Türkçesine aktaracağımız T. Nepesov'un Türkmen Edebiyatı'nın Tarihi'ne Yazdığı inceleminde söz konusu edilen Andelip'in Oğuznamesi (A. Bekmiradov neşri) ise, iki yüz doksan dört satır olup, yirmi dört satırlık bölümü damgalar hakkındaki nağıllardır."

Himmet BİRAY

Bu günkü Türkmenler arasında Oğuznameler ve Oğuznamecilik geleneği ile ilgili dikkate değer çalışmalar göze çarpmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Türkmenistan Cumhuriyeti'ndeki araştırmacılar, "Türkmenlerin nesil başı" dedikleri Oğuz Han'ın Şahsiyeti etrafında teşekkül eden bu geleneğe ait çalışmalarını gerek kitap halinde gerek makale şeklinde ve gerekse edebiyat tarihlerindeki değerlendirmelerle ortaya koymaktadırlar. Bu çalışmalardan en önemlileri Ahmet Bekmiradov tarafından yapılanlardır. A. Bekmiradov, Türkmenistan İlimler Akademisinden Haberler'de yayınlanan "Gelenek Haline Genel Tema ve Yazarın Sanatkârlık Kontsepsiyası" isimli makalesinde Oğuznamecilik geleneğinin tarihine temas etmektedir. "Oğuznamecilik geleneğinin ilk devirlerde ortaya çıktığına dair deliller var. Misal için aslen Selçuk Türkmenlerinden olup Mısır'da yaşayan Ebu Bekr Aybek ed-Davdavarî¹ 1309 yılında "Şöhretlilerin Tarihinden İnciler" denilen tarihnamesi'ni yazmıştır. Davdavarî'nin eserinde yazıldığına göre, Ebu Müslim Horasanî'nin hazinesinde eski Farsça'yla yazılan bir kitap saklanmaktadır. Bu kitap, Anuşirvan'ın (hükümdarlık yılları: 531-579) aslen Man'dan olan meşhur veziri Buzrugmahir Bagtagan'a ait imiş. O Ulug Han Ata' Bitikçi'nin "Oğuznamesi"dir. Eser Türkçe'den Farsça'ya çevrilmiştir.² Ulug Han Ata'nın bu eserinin sonraki durumu hakkında biz daha önce malûmat vermiştik.³ Oğuznamecilik geleneğinin en eski nüshası şu anda Ulug Han Ata'nın işte bu eseri olmaktadır.⁴

Ahmet Bekmiradov, bu makalesinde daha sonra "İhsan Ata Dana Ata Abulhan"ın Oğuznamesi hakkında bilgi vererek bu Oğuznamenin metnini de vermektedir. Yazarın bu konudaki bir diğer çalışması da "Andalip Hem Oğuznamacılık Debi" (Andelip ve Oğuznamecilik Geleneği) dir.⁵ Yazar bu kitabında Oğuzname geleneğinin tarihini anlatıp daha sonra Türkmenler arasında Oğuznamecilik'in tekrar revasi bulmasından bahsederek Andelip'in Oğuznamesini ele alıyor. Eserde ayrıca damgalar

hakkında bir bölüm ve Andelip'in Oğuznamesinin karşılıştırmalı bir metni bulunuyor.

Oğuzname hakkında bir diğer yazı da "Türkmen Edebiyatı'nın Tarihi"nde geçmektedir.⁶ Burada söz konusu edilen Oğuzname, Andelip tarafından 18. asırda yazılan bir Oğuznamedir.

Son yıllarda Türkmenistan'da gerek Oğuznamecilik geleneğiyle birlikte ele aldığımız Köroğlu gibi kahramanlık hikayeleri konusunda, gerekse daha sonraki yüzyıllarda teşekkül etmiş diğer kahramanlık hikayeleriyle ilgili tarihî materyaller "Türkmenistan İlimler Akademisi'nin Maktûmkulu Adındaki Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün "El yazmalar Bölümü"nde muhafaza edilmektedir. Bu Oğuznamelerden Dana Ata'nın Oğuznamesi on sekiz dörtlükten ibarettir. Burada Türkiye Türkçesi'ne aktaracağımız T. Nepesov Türkmen Edebiyatının Tarihi'ne yazdığı inceleminde söz konusu edilen Andelip'in Oğuznamesi (A. Bekmiradov neşri) ise, İki yüz doksan dört satır olup, yirmi dört satırlık bölümü (sekizinci bölüm: üç dörtlü, iki altılı) damgalar hakkındaki nağıllardır. Eserin nağıllar dışındaki bölümleri beyitler halinde düzenlenmiştir. Türkmen edebiyatındaki Oğuznamelerle ilgili bu çalışmalara kısaca temas ettikten sonra Andelip'ten de bahsedebiliriz. Türkmenlerin 18. asırda yaşayan şairleri içinde önem verdikleri Andelip hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

Asıl adı "Nurmuhammed" olan Şair, Andelip ve Garip mahlaslarını aldığı "Yusuf-Züleyha" hikayesi ile "Nesimî" manzumesinin girişinde şöyle belirtiyor:

"Adım idi Nurmuhammed-Garip

Sözde tahallüsüm erer Andalip"

Ancak şair daha ziyade "Andalip" mahlasıyla anılmaktadır. Onunla ilgili bilgiler, 1941 yılında derlenip TSSR İA. 'nin Maktûmkulu Adındaki Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün El yazmalar Bölümü'nde muhafaza edilen malzemelerde bulunmaktadır. Bunlardan birinde "Andalip denilen şair aslen Hiveli. Adı Nurmuhammed. Babasının adı Seyit Ahmet" kaydı

bulunmaktadır.

Biz, Andelip'in yaşadığı yer ve zaman hakkında onun şiirlerinden istifade ediyoruz;

"Şehrimiz Ürgenci velayat idi
Hanımız Şahgazi hem-hayat idi
Aşlı mekanım ki Garamazı'dır
Adamı işrette gış u yazdır
Barça halayık içinde bed işim
Yetti ellik beşge menin bu yaşım

Bu beyitlerden anlaşıldığına göre Andelip, Ürgenç'in Garamazı obasında dünyaya gelmiştir. Şiirde ismi geçen Şah Gazi, Hive saray şairi Şimuhmet Övez Oğlu'nun "Firdevsül-İkbal" isimli tarihine göre muhtemelen 1765-1768 yılları arasında ikibuçuk yıl hüküm sürmüş, Yamut ve Çovdur'lar tarafından devrilmiştir. Bu tarihte elli beş yaşında olan Andelip yaklaşık olarak 1710-1711 yıllarında doğmuş olmalıdır.

Onun çocukluğu, gençliği, evlilik durumu ve ne işle meşgul olduğu konusunda ise herhangi bir bilgi yoktur. Ancak onun "Cıkır" isimli şiirinden çiftçilikle meşgul olduğunu tahmin edebiliriz.

Andelip'in eserlerinden bu gün elimizde kırka yakın şiiri vardır. Bu şiirlerinde daha çok aşk temasını işlemiştir. Bunların arasında en çok yeri muhammesler tutar. Yirmi altı muhammesin on altısı Nevayî'nin ikisi Fuzulî'nin, dört tanesi de Camî'nin, Vefa'nın Ubeydî'nin ve Habîbî'nin birer gazeline tahmistir. Diğer şiirlerinden bir murabba, üç gazel, bir müseddes ve bir müsemmeni vardır. Andelip'in şiirlerinden onsekiz tanesi yayınlanmıştır.

Andelip'in bu gün bilinen kırk şiiri dışında, "Leylî-Mecnun" ve "Yusuf-Züleyha" isimli manzumensur hikayeleri neşredilmiştir. Son yıllara kadar neşredilmemiş olan diğer eserleri ise şunlardır : Nesimî Babarövşen, Zeynelarap, Melike Mehrinigâr, Sagdı Vakkas.

Leylî-Mecnun, Yusuf-Züleyha halk hikayesi şeklinde ve geleneğe uyularak kaleme alınmıştır. Bununla birlikte Andelip, "Leylî-Mecnun"da Türkmenler arasındaki rivayetlerden de etkilendiği için Türkmen halk söyleyişlerinden de istifade etmiştir.

Andelip'in gerek halk hikayesi ve gerekse mesnevî şeklindeki eserlerinin elyazma şeklinde nüshaları mevcuttur. Bunlardan bazıları karşılaştırmalı olarak neşredilmiştir. Ancak gazel vs. türündeki şiirlerinin toplanması, neşredilmemiş olan diğer eserlerinin neşredilmesi halinde Türkmenistan'da gerçekleştirilecektir. Zira Nuru-

hammet Andelip, 18. asır Türkmen edebiyatında (belki bütün Türk edebiyatında) belli bir yere sahiptir. Bu sebeple Andelip'ten kısaca söz ettikten sonra onun Oğuznamesini daha teferruatlı bir şekilde tanımak maksadıyla T. Nepesov'un "Türkmen Edebiyatının Tarihi"ndeki değerlendirmesini Türkiye Türkçesi'ne aktarmayı uygun buluyoruz.⁷ Bu aktarmayla Andelip'in eserini tanıtmakla birlikte, bir edebiyat eserinin Türkmenistan'da ele alınıp tarzı konusunda fikir vermeyi de gaye edindik. Çünkü T. Nepesov'un yazısında Oğuz Han ve devri hakkında söylenenler, bazan bir edebî eserin muhtevasıyla ilgili hususları aşmakta, eseri resmî ideolojinin bakış açısından yorumlamaya dayanmaktadır. Samimiyetle mi yoksa şairler icabeitirdiği için mi yaptığımız bilemediğimiz yorumların edebî eseri ele alış açısından ne kadar uygun olduğu hususu, daha çok edebiyat âlimlerinin bileceği bir konu olmalı. (Yazının dev. 5. Sayıda)

1 "Davdarlı İsmi; Abdükadir İNAN, "XIII-XV. Yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehceleri ve Halls Türkçe" TDAY-Belleten 1953 (2. Baskı), Ankara 1988, s. 53-71 isimli makale ve Osman TURAN, Türk Cihan Hakimiyetli Mefkûresel Tarihi (3. Baskı) İst. 1979, s. 147'de "Davdarlı olarak geçmektedir.

2 H. koroghli, Oğuzskiy gerolçeskiy epos. M.: Nauka 1979, s. 38.

3 A. BEKMIRADOV, Dana Ata'nın "Oğuznama" Poeması, Sovyet Edebiyatı, 1986. Nu.:6

4 A. BEKMIRADOV, Deplegen Tema Hem Avtorun Çeperçilik Kontseptsiyası" İzvestiya AN TSSR, seriya obščestvennih nauk, 1987, No.5, s179-85 (Yazarın bahsettiği bu tarihli konu hakkında bakınız Abdulkadir İNAN, a.m. ve Osman TURAN, a.e., s.147

5 A. BEKMIRADOV, Andalip Hem Oğuznamacılık Debi, Aşgabat 1987

6 Türkmen Edebiyatının Tarihi II.e.,I Kitap, Aşgabat 1975, "Andollb Bahalı"

7 Türkmen Edebiyatının Tarihi, C.II, Kitap. I, Aşgabat, 1975, s. 155-165

"Türkmen Edebiyatının Tarihi" isimli eser "Türkmenistan İlimler Akademisi Makimkulu Adındaki Dil ve Edebiyat Enstitüsü" tarafından yayınlanmıştır. Altı cilt olarak tertip edilen edebiyat tarihinin yazılmasında filoloji sahasında çalışan bir grup yazar görev almıştır. İlk cilt 1975 yılında diğer ciltler ise daha sonraki yıllarda aralıklarla yayınlanarak eser tamamlanmıştır. Edebiyat tarihinin bazı ciltleri iki kitap halinde düzenlenmiştir.

"Türmen Edebiyatının Tarih" nin ilk üç cilti Ekim İhtilali'ne kadar olan devreyi, son üç cilt ise İhtilal sonrası ele almaktadır. Eser hazırlanırken mukayese esasına dayanan bir yol takip edilmiştir. Bütün Türk Edebiyatı'nın yakın temasta bulunduğu olan Edebiyatı konusunda da gerekli bilgi verilmiş, Camî, Sâmi gibi klasikler de "Ömer Hayyam ve Türken Edebiyatı" vs. şeklinde ele alınmıştır. "9-10. Asırların Edebiyatı"ndan başlanmış ve daha sonraki bölümlerde Kâşgarlı'dan Balasagunlu Yusuf'tan Yesevî'den Yunus Emrî'nden bahsedilmiştir. Böylece bütün Türk edebiyatının başlangıç devri saydığımız bu devir, Türkmen edebiyatının da dayandığı kaynak addedilmiştir. Şahsiyetler ve eserler ele alınırken Türkmen şairleriyle Nevâî ve Fuzulî gibi şairler eserlerden örnekler ve

(Devamı S.32'de)